

УДК 655.41:334.735(477)"192"

Т. В. Оніпко

КНИГОВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В 20–ті РОКИ ХХ ст.

Дослідження присвячено узагальненню історичного досвіду споживчої кооперації України щодо книговидавництва упродовж 20-х років ХХ ст. Акцентовано на тому, що споживча кооперація в роки непу, зумівши відновити різнобічну господарську діяльність і поліпшивши фінансовий стан, брала активну участь у поширенні друкованої продукції. Доведено, що в 1920-ті рр. споживча кооперація випускала широкий діапазон кооперативної періодики – від невеликих газет-листівок до ґрунтовних часописів, які виходили чотири рази на місяць. Зроблено висновок про те, споживча кооперація сприяла духовному зростанню українського народу, поглибленню політики українізації, підтримці розвитку мови й культури інших народів.

Ключові слова: споживча кооперація, книговидавництво, Книгоспілка, кооперативні періодичні видання, кооперативні бібліотеки, ліквідація неграмотності, українізація.

Одним з кооперативних принципів є здійснення кооператорами культурно-просвітніх заходів з метою задоволення духовних потреб своїх членів. Саме в 1920-ті рр., в умовах відновлення ринкових відносин, організації споживчої кооперації не лише заробляли кошти в конкурентній боротьбі, але й укладали їх у розвиток культури України. У такій спосіб вітчизняна споживча кооперація надавала державі істотну допомогу при розв'язанні низки культурно-освітніх проблем, забезпечувала зростання культурного рівня населення.

В історіографічній науці питання щодо внеску споживчої кооперації у книговидавничу справу та ліквідацію неграмотності в Україні досліджено поверхово. Протягом 1920-х років вийшла низка розвідок [1], у яких певною мірою висвітлювався досвід кооперативних організацій щодо випуску та розповсюдження друкованої продукції. Однак зазначена група праць не позбавлена недоліків, оскільки їх авторами були не науковці, а інструктори кооперації, тож більшою мірою їх цікавили цифрові дані. Проте ці праці допомагають з'ясувати значення кооперативного книговидавництва та книготоргівлі для зростання культурного рівня населення.

Серед сучасних науковців, які переймаються історією кооперативного руху, заслуговують на увагу праці українських учених М.В. Алімана, В.В. Гольця, Н.І. Земзюліної, Ф.І. Ленченка та В.П. Пака, В.М. Половця, В.П. Рекрута, І.А. Фаренія та ін. [2]. Дослідження останніх двох десятиріч значно розширили наші знання про кооперативний рух в Україні. Водночас аналіз історичної літератури з проблеми, яка є предметом даної статті, свідчить про те, що всебічного вивчення, яке дозволило б скласти повне уявлення про досвід книговидавничої справи споживчої кооперації протягом 1920-х років, не відбулося і потребує подальшого наукового розроблення.

Тож метою статті є узагальнення досвіду вітчизняної споживчої кооперації щодо налагодження власного книговидавництва у 20-ті роки ХХ ст.

Майже всі споживспілки РСРП протягом 1920-х років видавали журнали та інші періодичні публікації. Крім того, кооперативні організації друкували багато книг. Найявністю кооперативних періодичних видань в Україні в роки непу вражає своєю кількістю і різноманітністю. Прикметно, що споживча, сільськогосподарська, кустарно-промислова та інші види вітчизняної кооперації мали свої друковані органи. Спочатку центральним періодичним органом споживчої кооперації УСРР був двотижневий часопис "Нова кооперація", який виходив у 1921 р. Наступного, 1922 р., Вукопспілка (Центральна спілка споживчих товариств України, ВУКС) видавала часопис за назвою "Український кооператор". З 1923 р. почав виходити "Кооперативний бюллетень Вукопспілки" Впродовж 1924-1925 рр. друкований періодичний орган ВУКС мав назву "Кооперативний бюлетень". У 1924 р. його тираж сягнув 3,5 тис., а в 1925 р. – 6 тис. примірників. Журнал за назвою "Кооперативне будівництво" виходив з 1926 р. до середини 1930-х років. Донині в Національній бібліотеці імені В.І. Вернадського в Києві збереглося лише кілька його номерів за 1935 р. На сторінках часопису керівництво ВУКС могло постійно друкувати матеріали методичного порядку. Так, 5 листопада 1928 р. у часописі був розміщений додаток "Культосвітня робота", який містив програму для міських шкіл кооператграмоти [3, арк. 16].

Губернські споживспілки та окремі районні споживспілки видавали власні журнали і бюлетені, зокрема: "Кооперативне життя" – у Кременчуці та Катеринославі (1921-1922 рр.); "Кооперативное хозяйство" – в Одесі (1922 р.); "Слободская кооперация" – у Харкові (1922 р.); "Донецкий кооператор" – у Бахмуті (1921-1924 рр.); "Кооперативная жизнь" – у Миколаєві (1923 р.); "Правобережний кооператор" – у Києві (1923 р.); "Запорожская кооперация" – у Запоріжжі (1924 р.); "Бюллетень Черниговского районного союза потребительских обществ" – у Чернігові (1924-1926 рр.) й інші. Кооперативно-просвітній відділ Полтавської губспоживспілки на початку 1920-х років видавав часопис "Полтавський кооператор". У травні 1922 р. побачив світ кооперативний збірник для молоді "Молода громада" як додаток до "Полтавського кооператора". З 1925 р. почав виходити "Бюлетень Полтавської райспілки".

У газеті Харківського Центрального робочого кооперативу (ХЦРК) "Рабочий потребитель" активну роль як кореспонденти виконували 45 жінок. Вони постійно надсилали до газети інформацію, відзначаючи

досягнення і проблеми в роботі ХЦРК. Відтак газета допомагала виявляти недоліки в роботі Харківської кооперації й поширювати її передовий досвід [4, с. 30].

У середині 1920-х років кількість кооперативних періодичних видань, які надходили в Україну з Москви та інших регіонів, а також безпосередньо видавалися вітчизняними кооперативними організаціями, зростає. За нашими підрахунками, їх налічувалось понад 60. Наприклад, у 1926 р. у СРСР споживча кооперація видавала 28 власних журналів і 18 спільних з іншими видами кооперації тиражем 140 тис. примірників [5, с. 184]. Завдяки кооперативній періодиці українські кооператори дізнавалися про досвід кооператорів РСФРР, Білорусії, Азербайджану, Грузії, Вірменії, Молдавії, західноєвропейських країн. Зазначимо: такої кількості кооперативних видань споживчої кооперації в межах СРСР, у тому числі в Україні, не було ні до, ні після доби непу.

У перший рік непу активізація діяльності споживчої кооперації та необхідність залучення до її лав нових членів потребувала налагодження масштабної кооперативної книговидавничої справи в Україні. Однак протягом 1921 р. вітчизняним кооператорам зробити цього не вдалося, тому доводилося звертатися до всеросійського книговидавництва "Всеиздат". Так, влітку 1921 р. оргвідділ ВУКС звертався до видавництва "Всеиздат" підготувати до 15 серпня 1921 р. до I з'їзду уповноважених ВУКС літературу на кооперативну тематику із розрахунку 400 делегатів [6, арк. 25].

Свою чергою, Вукопспілка через свій видавничий відділ друкувала різноманітну літературу: довідники з кооперації, підручники, популярно-агітаційні та пропагандистські брошури, художню літературу, навчальні посібники для шкіл, листівки, плакати, координувала випуск кооперативних періодичних видань. Зокрема, протягом 1925-1926 рр. ВУКС випустила 51 тис. 883 пропагандистських гасел та листівок з кооперативної тематики, а в 1926-1927 рр. у три рази більше – 165 тис. 918 примірників [7, с. 44].

Як засвідчують архівні документи та кооперативні видання 1920-х рр., книговидавнича діяльність Вукопспілки у той період проводилася через спеціально створений центр – Всеукраїнське кооперативне книговидавниче та книготорговельне товариство Книгоспілка. Вона здійснювала розповсюдження книжок у всеукраїнському масштабі. Книгоспілка була заснована у листопаді 1922 р. усіма кооперативними центрами України: Вукопспілкою, Сільським Господарем, Українбанком, Уцербкоопом (Український Центральний робітничий кооператив), Коопстрахом, які передоверили їй здійснювати видання й розповсюдження книжок і тим самим забезпечувати потреби всіх галузей кооперації у місті та на селі. У 1924 р. Книгоспілка вже мала книжкові склади й крамниці у Харкові, Києві, Одесі, Вінниці Умані та Сумах [8, с. 14]. Книгоспілка не лише видавала книги, брошури, періодику, але й організувала книжкову торгівлю, створювала книжкові склади та магазини. Характерною особливістю діяльності Книгоспілки було те, що її книжкова продукція була популярна і доступна, відповідала перш за все запитам сільського населення.

Рік у рік обсяги видавничої діяльності Книгоспілки невпинно зростали. Зокрема, кількість назв книжок, виданих Книгоспілкою, збільшилася з 26 у 1923 р. до 551 у 1925-1926 рр. [9, арк. 43]. Аналіз найменувань літератури свідчить, що україномовні книги були настільною, першочерговою і дорадчою методичною настановою кооперативним товариствам в улаштуванні їхньої підприємливості, господарювання та просвітницької діяльності. Вони навчали селян правам і обов'язкам членів кооперативів, а також сприяли запровадженню організаційних та загальних принципів кооперативного будівництва. Таким чином, книговидавничими центрами відбувалося врахування потреб і запитів різних верств населення.

Привертає увагу співпраця окремих споживспілок із Книгоспілкою. Зокрема, у серпні 1928 р. Одеські кооператори уклали угоду з Одеським відділом Книгоспілки, згідно з якою остання зобов'язалась постачати до Одеси необхідні матеріали з проведення культроботи [10, арк. 105], а Харківські кооператори уклали угоду із цим видавництвом щодо друкування літератури про шкільну кооперацію (М. Токаревський "Дитячий шкільний кооператив" і Г. Бланк "Дитяче споживче товариство у школі") [11, арк. 5].

На замовлення молдавських кооператорів (Молдавська автономна радянська республіка з 1922 р. входила до складу УСРР, відповідно молдавська спілка споживчих товариств, яка мала назву "УМЧЕКО", входила до складу ВУКС) Книгоспілка друкувала кооперативну літературу молдавською мовою. Так, 25 вересня 1928 р. УМЧЕКО замовила у Книгоспілці 40 підручників з питань кооперації молдавською мовою, при цьому ВУКС частково оплатила замовлення [12, арк. 1]. Ці підручники молдавські кооператори розповсюдили через мережу шкіл кооперативної грамоти.

Загалом за час свого існування (1922-1930 рр.) Книгоспілка видала 3 тис. 096 найменувань літератури загальним тиражем понад 40 млн. примірників. Нею видавалися такі журнали: "Книга", "Кооперативна книга", "Нова громада" і газета "Кооперативне життя" [13, с. 56]. У зв'язку з організацією державного видавничого об'єднання України ДВОУ (серпень 1930 р.), редакційно-видавничу частину Книгоспілки було ліквідовано, а книготорговельну – реорганізовано у книготорговельне об'єднання "Вукоопкнига".

Значна увага Вукопспілкою та Книгоспілкою приділялась випуску кооперативних плакатів. Призначення кооперативних плакатів полягало в тому, що вони мали поширювати кооперативну грамоту, поглиблювали кооперативну освіту і пропагували переваги кооперативного способу ведення господарства. Кооперативні плакати були своєрідними агітаторами, оскільки приваблювали населення яскравістю, порівняльними діаграмами, цифровим наповненням. Відтак кооперативні плакати, як зазначалось у одній із брошур того часу, "промовляли до глядача простою мовою наочного порівняння, робили велике діло, збуджуючи думку про кооперативну роботу" [14, с. 93].

Крім кооперативних плакатів Книгоспілка та Вукопспілка випускали кооперативні гасла і листівки, тобто короткі, стислі речення (афоризми) про кооперацію, її завдання та роль у повсякденному житті. Кооперативні гасла були простіші за плакати, тому їх друкували більше, ніж плакати. Цими гаслами

кооператори прикрашали вулиці, кооперативні установи, робітничі клуби та сільбуду, школи тощо. Водночас кооперативні видавництва випускали плакати й гасла до державних свят. У низці випадків це робити їх змушували центральні чи місцеві партійні осередки та органи радянської влади. Наприклад, листівка "Частник силен обманом – кооператив – паями", на нашу думку, не лише агітувала за кооперацію, але й мала політичний підтекст [15, арк. 30].

Активною була співпраця кооперативних організацій із Харківським кооперативним видавництвом "Пролетарій" щодо випуску ним кооперативної літератури. Передусім це стосувалося випуску хрестоматії з кооперативної тематики. Зокрема, у жовтні 1927 р. таку хрестоматію у кількості 500 примірників замовила для книгарень Кременчуцька райспоживспілка, відповідно Зінов'євська райспілка – 250 примірників російською мовою та 100 примірників українською для міських робкоопів і 400 примірників російською та 800 примірників українською для сільської кооперації, а Сумський ЦРК – 200 примірників українською мовою. У листопаді того ж року 125 кооперативних хрестоматій українською мовою і відповідно 10 – російською замовила Шевченківська райспоживспілка. Тоді ж Верхньобузька райспілка надіслала видавництву "Пролетарій" замовлення на 100 примірників кооперативних хрестоматій, а Алмазницький робкооп "Вуглекоп" на Донбасі – на 80 примірників [16, арк. 200]. Ці хрестоматії були розподілені між школами кооперативної грамоти.

Потрібно відмітити значний внесок кооперативних книговидавництв у друкування та розповсюдження літературних художніх творів, відповідно роль літератури у пропаганді кооперативних ідей. Варто згадати, що чимало літераторів минулого підтримували кооперативний рух, навіть самі ставали учасниками кооперативних процесів. На цей факт звертає увагу в своїй розвідці Р.Я. Корінець [17]. Так, Іван Франко захоплювався кооперативними ідеями. Микола Левитський – адвокат, літератор і кооператор – став засновником перших сільськогосподарських артілей в Україні.

Протягом 1920-х років в умовах непу кооперативна проблематика знову виявилася популярною серед літераторів. Підтвердженнь цього ціла низка. Зокрема, кооперативні мотиви звучать у поезіях відомого радянського поета В. Маяковського. Серед них такі: "Как делают стихи?", "Сказка про купцову нацию, мужика и кооперацию", "Кооперативные плакаты", "Рассказ о том, путем каким с бедою справился Аким", "Запасливый кооператор" та ін. Відмітимо, що поезії В. Маяковського на кооперативну тематику були написані у формі казок і орієнтовані передусім на сприйняття їх змісту сільським населенням. Така форма подання матеріалу давала змогу використовувати елементи народних пісень, частівок, словесні повтори, казкові образи, що легко сприймалися селянами, для яких від народження народний фольклор був частиною життя.

Помітною подією щодо збільшення книговидавничої діяльності вітчизняних кооператорів та висвітлення ідей кооперації в художній літературі стала постановка Колегії Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції УСРР від 9 лютого 1925 р. "Про літературу для села", після виходу якої активізувало діяльність в Україні видавництво Книгоспілка. Варто згадати, що кооперація в 1920-ті рр. була особливою темою творчості відомого українського гумориста Остапа Вишні. Свої твори-фейлетони автор називав "усмішками". У них точно й образно змальовано проблеми тодішньої кооперації. Кооперативна тематика звучала у таких його "усмішках", як "Ну що ж – регульном!" (1920), "Вишневі усмішки кримські" (1925), "Щоб і хліб родив, щоб і скот плодився", "Лицем до села" (1926), "Вишневі усмішки кооперативні" (1927) [18]. Після одержавлення кооперації в СРСР зникла потреба у просуванні кооперативної ідеї в літературі. Кооперативи у літературних творах якщо і згадувалися, то у сатиричному стилі. Прикладом такого сатиричного зображення радянських кооперативів є написана у 1930 р. п'єса А. Платонова "Шарманка" [19].

На місцях кооперативні організації з перших кроків непу також прагнули відродити книговидавничу діяльність. На початку 1920-х років кількість місцевих кооперативних видавництв в Україні вже досягла 71. Це засвідчує, зокрема, діяльність кооперативного видавництва, створеного Полтавською губспоживспілкою в другій половині 1921 р. Воно здійснювало видання навчальних посібників для учнів шкіл, а саме: творів Т. Шевченка, Панаса Мирного, П. Куліша та інших, праць з історії України і кооперативного руху, портретів українських письменників, громадських діячів. У 1922 р. видавничий відділ Полтавської губспоживспілки забезпечив видання збірника оповідань українських письменників на теми голоду під назвою "Без хліба" у кількості 5 тис. примірників [20, с. 38].

Значну роль у справі кооперативно-освітньої роботи традиційно відігравали бібліотеки. Так, у Харкові при Вукопспілці працювала Центральна кооперативна бібліотека імені голови правління ВУКС у 1920-1921 рр. І.А. Саммера. У травні 1924 р. правління ВУКС ухвалило рішення передати бібліотеку Київському кооперативному технікумові (пізніше інститут) для користування. Згодом ця бібліотека перетворилася на Всеукраїнську кооперативну бібліотеку при Київському кооперативному інституті. Власні бібліотеки створили великі ЦРК (Центральні робітничі кооперативи у великих містах) і майже всі губспоживспілки (райспілки, окрспілки). Наприклад, Харківський ЦРК мав кілька кооперативних бібліотек, у тому числі пересувні – так звані "бібліотеки на колесах" [21, с. 67].

Вукопспілка підтримала створення споживчими товариствами на селі разом із Книгоспілкою та установами політосвіти кооперативних бібліотек і книгозбірень популярної преси (при кооперативних куточках, хатах-читальнях або сільбудах). На створення та утримання бібліотек кооперативні організації виділяли кошти з чистого прибутку. Дослідження бібліотечної справи в Україні в 1920-ті рр. показало, що відрахування на кооперативні бібліотеки, зокрема в Конотопській окрузі, становили 12%; крім того, серед членів споживчих товариств збиралися кошти на обладнання бібліотек, придбання книг, що давало

можливість відкривати при кооперативах читальні, в яких були книги з питань кооперації, сільського господарства, внутрішньої й зовнішньої політики [22, арк. 4].

Наприкінці 1920-х років мережа кооперативних бібліотек споживчих товариств України була доволі широкою. Наприклад, якщо в 1926 р. робітничі кооперативи УСРР мали 122 бібліотеки, в яких налічувалося 69 тис. книжок, то в 1928 р. відповідно 201 бібліотеку, де знаходилось 109 тис. 600 книжок. Сільські товариства в 1926 р. мали 1 тис. 585 бібліотек із фондом 122 тис. книжок, а в 1928 р. – 1 тис. 730 бібліотек із фондом 141 тис. 900 примірників [23, с. 97].

Таким чином, можна констатувати, що протягом 1920-х років вітчизняна споживча кооперація спільними зусиллями з іншими видами кооперації налагодила широкомасштабну видавничу діяльність. Книговидавнича діяльність кооперативних організацій уключала випуск книг, брошур і посібників з кооперативної тематики, художніх творів, навчальної літератури для шкіл, кооперативних плакатів та гасел, кооперативної документації. Потрібно відмітити значну роботу кооперативних організацій щодо випуску періодичних видань, починаючи від Вукопспілки і закінчуючи місцевими кооперативами та їх спілками. Такої кількості кооперативних періодичних видань, як це було в 1920-ті рр., в інші періоди вітчизняної історії не зафіксовано.

Безперечним досягненням вітчизняних кооператорів в 1920-ті рр. було створення кооперативних бібліотек, які, з одного боку, сприяли поширенню кооперативних знань, а з іншого – допомагали розв'язувати проблему неписьменності як кооперованого, так і некооперованого населення.

Нині, попри складну фінансову ситуацію, споживча кооперація України продовжує традиції книговидавництва та книготоргівлі з метою забезпечення культурних потреб населення. Таким чином, на основі проведеного аналізу досліджуваної проблеми можна констатувати, що книговидавництво та книгорозповсюдження і в минулому, і тепер сприяють формуванню культурно-освітнього простору й духовному зростанню української нації.

Джерела та література

1. Агуф М. Книжку на село. Про культурну роботу кооперації на селі / М. Агуф. – Харків: Книгоспілка, 1925. – 22 с.; Бидик В. Як повинен працювати кооперативний організатор молоді в місті / В. Бидик. – Х.: Книгоспілка, 1928. – 52 с.; Вейсман. Книгарі Дніпробугу в степах / Вейсман // Кооперативне будівництво. – 1930. – № 17-18. – С. 35-36; Ершов А. Комсомол и кооперация / А. Ершов. – М.: Изд-ие Центроюза, 1925. – 31 с.; Нечаев Н. Кооперация и книготорговая работа на селе / Н. Нечаев. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 136 с.
2. Аліман М. Просвітня і культурна діяльність споживчої кооперації (друга половина XIX–1930 рр. // Споживча кооперація України: Іст. та соц.-екон. аспекти / М. Аліман [С.Г. Бабенко, М. В. Аліман, В. В. Аполій та ін.]. – К.: Ред. газ. "Вісті...", 1996. – С. 77–86; Голець В.В. Кооперація і неп (20-ті роки ХХ ст.) / В. В. Голець. – Чернігів: Просвіта, 2006. – 244 с.; Земзюліна Н.І. Культурно-освітня діяльність кооперативних установ України в 20–30-ті роки ХХ століття / Н.І. Земзюліна // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 8. – С. 148–156; Пак В.П. Нариси з історії споживчої кооперації Київщини / В.П. Пак, Ф.І. Ленченко. – К.: Ірідіум, 2003. – 200 с.; Половець В.М. Історія кооперації Лівобережної України (1861-1917 рр.) / В.М. Половець. – Чернігів: Просвіта, 2002. – 266 с.; Рекрут В. Іполит Зборовський (1875-1937). На перехресті двох епох / В. Рекрут. – Вінниця: Мерк'юрі-Поділля, 2014. – 768 с.; Фареній І.А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку ХХ століття / І.А. Фареній. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. – 432 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 296, оп. 3, спр. 1296.
4. Харьковский Церабкоп // Кооперативный бюллетень. – 1926. – № 7. – С. 30-31.
5. Потребительская кооперация за 10 лет Советской власти. Юбилейный сборник. – М.: Центросоюз, 1927. – 272 с.
6. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 1, спр. 443, арк. 25.
7. Кооперативна освіта в Україні / М. Аліман, С. Купрій, Ф. Ленченко та ін. – Київ: Ірідіум, 2001. – 96 с.
8. Агуф М. Книжку на село. Про культурну роботу кооперації на селі / М. Агуф. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 22 с.
9. ЦДАВО України, ф. 296, оп.1, спр. 443.
10. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 3, спр. 247.
11. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 3, спр. 1296.
12. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 3, спр. 247.
13. Молодчиков О. Книга Радянської України / О. Молодчиков. – К.: Політвидав України, 1974. – 176 с.
14. Марков В. Початки кооперативної грамоти (короткий елементарний курс споживчої кооперації) / В. Марков. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 146 с.
15. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 3, спр. 246.
16. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 3, спр. 246.
17. Корінець Р.Я. Художня література як інформаційне джерело для просування кооперативної ідеї / Р.Я. Корінець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vika/Gum/2009_8/12.pdf.
18. Остап Вишня (Губенко Павло Михайлович). Твори: в 4 т. / Остап Вишня; редкол.: І.О. Дзевєрін (голова) та ін. – К.: Дніпро, 1988.; Остап Вишня. Життєпис [Електронний ресурс] // Бібліотека української літератури. – Режим доступу: www.ukrlib.com.ua/bio/printout.php?id=344.
19. Платонов А.П. Драматические произведения / А.П. Платонов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imwerden.de/pdf/platonov_dramaturgija.pdf.
20. Аліман М. Споживча кооперація Полтавщини у 20-ті роки ХХ століття. Текст лекції / М. Аліман. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. – 27 с.
21. Гуревич С. Жінка на кооперативній роботі в Харківському ЦРК / С. Гуревич // Кооперативне будівництво. – 1928. – № 4. – С. 67-68.
22. ЦДАВО України, ф. 296, оп. 3, спр. 164.
23. Попов М. Десять років радянської споживчої кооперації на Україні / М. Попов. – Х.: Книгоспілка, 1930. – 106 с.

Онипко Т. В. Книгоиздательская деятельность отечественной потребительской кооперации в 20-е годы XX в.

Исследование посвящено обобщению исторического опыта потребительской кооперации Украины относительно книгоиздательства на протяжении 20-х годов XX ст. Акцентировано на том, что кооперация в годы нэпа, сумев восстановить разностороннюю хозяйственную деятельность и улучшить финансовое состояние, принимала активное участие в распространении печатной продукции. Доказано, что в 1920-е гг. потребительская кооперация выпускала широкий диапазон кооперативной периодики. Такого количества кооперативных периодических изданий, как это было на протяжении нэпа, в другие периоды отечественной истории не зафиксировано. Сделан вывод о том, что потребительская кооперация способствовала духовному росту украинского народа, углублению политики украинизации, поддержке развития языка и культуры других народов.

Ключевые слова: потребительская кооперация, книгоиздательство, Книгоспилка, кооперативные периодические издания, кооперативные библиотеки, ликвидация неграмотности, украинизация.

Onipko T. V. The publishing activity of domestic consumer cooperation in the 20-ies of XX century

The study is devoted to generalization of the historical experience of consumer cooperation of Ukraine in book publishing for 20-ies of the twentieth century. It is focused on the fact that in the years of the new economic policy consumer cooperation managing to restore diversified economic activities and improving the financial condition, took an active part in the dissemination of printed materials. It is proved that in the 1920s, consumer cooperation produced a wide range of cooperative periodicals. Such a large number of cooperative periodicals, as it was during the new economic policy, in other periods of the native history is not recorded. The conclusion is that consumer cooperation contributed to the spiritual growth of Ukrainian people, deepening the policy of Ukrainization, support the development of the language and the culture of other nations.

Keywords: consumer cooperation, NEP, cooperative ideas, book publishing, Vukospilka, Knigospilka, cooperative periodicals, cooperative libraries, liquidation of illiteracy, Ukrainization.

УДК 005:791.44(477)

Т. В. Грушева, О. В. Сахно

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ФОТОКІНОУПРАВЛІННЯ (1922–1930 рр.)

У статті досліджується стан української радянської кінематографії у 1920-х рр. на прикладі діяльності Всеукраїнського фотокіноуправління. На основі архівних документів аналізуються аспекти внутрішньої політики цієї організації, особливості регулювання відносин зі сценаристам, вивчаються творчі здобутки представників українського кіно, показано вплив радянських державних органів на стан мистецтва та якість кінопродукції.

Ключові слова: радянська держава, кінематограф, українське кіно.

Історія українського радянського кінематографа 1920–1930-х рр. на сьогоднішній день є достатньо дослідженою та вивченою. В той же час існують питання, які потребують уваги. Зокрема існування Всеукраїнського фотокіноуправління (далі – ВУФКУ), як факту української кіноавтономії та реалізації політики цієї установи, що потребує додаткового вивчення. Стаття має мету виявити та намагання пояснити суперечливість політики ВУФКУ, насамперед внутрішньої, виявом якої є відносини із письменниками-сценаристами, зокрема з допомогою залучення договору між письменником Дніпровським І.Д. з однієї сторони і, безпосередньо ВУФКУ з іншої. Документ виявлено у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України у фонді 144 (Дніпровський Іван Данилович – український радянський письменник. Договори з Всеукраїнським фото-кіноуправлінням на видання творів).

Слід зазначити, що питаннями, які стосуються проблематики кінематографа України в 1920–1930-ті рр. взагалі, а разом з цим і діяльність ВУФКУ розглядалися такими дослідниками як О. Кузюк, у працях якої висвітлюються управлінські процеси в кінематографі, питання, що стосуються фінансування кінематографічної галузі в роки першої п'ятирічки [1; 2], тобто політичний аспект, який є одним із ключових на той період розвитку українського республіканського кіно. Історію становлення та функціонування політичної цензури досліджує Т. Стоян [3]. Монографію з історії українського кінематографа за періодами, починаючи від самого зародження у XIX ст. і закінчуючи часами незалежності, яка в царині сучасної історіографії є однією з ключових, є праця французького кінознавця українського походження Л. Госейка [4]. В роботі він описує стан тодішнього кінематографа й окреслює проблеми, що потребували нагального вирішення.

Передісторія ВУФКУ не є потужною: установа була створена практично на початковому етапі розвитку вітчизняної кіноіндустрії. Починаючи виробництва фільмів в Україні можна вважати діяльність перших виробничих ательє в Одесі, Києві, які функціонували за часів Першої світової війни. З приходом до влади більшовиків ситуація зазнала кардинальних змін, кінематограф почав розвиватися в царині тоталітарного режиму, держава контролювала всі без винятку процеси, пов'язані з таким масовим видом мистецтва, адже важіль впливу в цій галузі був надзвичайно важливим. Фільми надали владі ще один засіб ідеологічного нагляду за суспільною свідомістю.